

Lockertsen, J.-T., Magnussen, I.-L. & Herholdt-Lomholdt, S. M. (2026).
Med omsorg som sykepleiens ankerfeste. I S. M. Herholdt-Lomholdt, J.-T. Figenschou
Lockertsen & I.-L. Magnussen (Red.), *Med omsorg som sykepleiens ankerfeste – i utdanning,
praksis og ledelse* (s. 9–19). Fagbokforlaget. <https://doi.org/10.55669/oa741001>

Kapittel 1

Med omsorg som sykepleiens ankerfeste

**Jan-Thore Lockertsen, Inger-Lise Magnussen
& Sine Maria Herholdt-Lomholdt**

Sammendrag: I 1979 utga de norske sykepleieprofessorene Kari Wærness og Kari Martinsen boken med den provoserende tittelen *Pleie uten omsorg* (Martinsen & Wærness, 1979). Gjennom boken uttryktes en sterk bekymring for omsorgens plass og for respekten for omsorg i helsevesenet. Wærness og Martinsen talte direkte om en omsorgskrise, der sykepleien som profesjon var i ferd med å bevege seg bort fra pasientens seng for i stedet å bli stadig mer administrativ og opptatt av legenes område, som var – og er – behandling. En bevegelse som, ifølge Wærness og Martinsen, svekker omsorgens livsbedingungen. Dette kapitlet tar tråden opp og forfølger bekymringen fra boken «Pleie uten omsorg?»

Nøkkelord: sykepleie, omsorg, omsorgsfilosofi, tidsakselerasjon, omsorgskrise

Summary: In 1979, the Norwegian nursing professors Kari Wærness and Kari Martinsen published the book with the provocative title *Care Without Care* (Martinsen & Wærness, 1979). Throughout the book, they expressed strong concern about the place of care and respect for care within the healthcare system. Wærness and Martinsen analysed what they described as a *crisis of care*, referring to a shift in nursing away from patient-proximate practices toward increased administrative responsibilities and closer alignment with medical treatment frameworks. They argued that this professional reorientation contributed to a reduced emphasis on care as a distinct dimension of nursing practice and raised questions about the conditions under which care could be maintained as a central professional responsibility.

Keywords: nursing, care, care philosophy, acceleration of time, care crisis

Pleie uten omsorg?

I *Pleie uten omsorg* vises hvordan sykepleierne fra 1970-tallet og fremover fjernet seg fra en «ta-hånd-om»-omsorg (Martinsen & Wærnes, 1979, s. 100). «Ta-hånd-om»-omsorg viste til en omsorg som ikke nødvendigvis har helbredelse som formål, men som har som mål å gjøre livet verdig, godt og meningsfylt til tross for sykdom, lidelse og eventuell forestående død. Denne typen omsorg ble ikke ansett som viktig og ble derfor overført til andre og mindre utdannede pleiegrupper, mens sykepleien ble stadig mer opptatt av å medvirke til avansert behandling for pasienter som forventes å kunne bli friske og produktive igjen. Samtidig ble legenes medisinske evidenstenkning tatt opp i sykepleien.

Det er denne utviklingen som, ifølge Wærness og Martinsen, fører til en omsorgskrise: sykepleieren beveger seg bort fra sykesengen, omsorgen taper terreng i en stadig mer teknologisk pleie og behandling, og den utøvende sykepleien skyves over til andre yrkesgrupper?

På denne måten rettet Wærness og Martinsen et kritisk lys mot sykepleierne og sykepleiens bevegelse bort fra pasientnær pleie. De beskrev utviklingen som et resultat av en profesjonell orientering mot anerkjennelse og posisjon, der sykepleien gradvis tilpasset seg medisinsk behandlings- og helbredelseslogikk. Wærnes og Martinsen pekte samtidig på at en frigjøring fra denne logikken – snarere enn en underordning av den – kunne være til større fordel for både pasient og sykepleieprofesjon.

Boken vakte stor diskusjon innen fagfeltet og blir fortsatt lest i dag som et viktig bidrag til den pågående debatten om omsorgens plass i helsevesenet.

Pleie uten omsorg er også et viktig bakteppe for denne antologien. I dag, nesten 50 år etter utgivelsen, har det skjedd mye – og likevel er boken fortsatt høyaktuell. Kampen for anerkjennelse av sykepleieprofesjonen pågår fremdeles, og mange steder føres den fortsatt som et forsøk på å gjøre seg gjeldende innenfor en medisinsk evidenstenkning.

Samtidig finnes det spor i *Pleie uten omsorg* som er enda mer aktuelle i dag enn på 1990-tallet. Dette gjelder den omfattende makten vekstmål og økonomisk tenkning har fått, og hvordan denne tenkningen har satt seg som stadig økende krav om å skynde seg. Tidsakselerasjonen, som den tyske sosiologen Hartmut Rosa (2024) så treffende beskriver som et grunnleggende kjennetegn ved vår tid, gjennomsyrrer også helsevesenet og setter rammer for

den enkelte sykepleiers møte med pasienten. Som en bekymret datter til en hjemmeboende eldre mann uttrykte det i NRK-dokumentaren Brennpunkt: «Det er vondt å gå fra ham. Det er mange timer igjen av dagen, men han blir alene. Selv om hjemmesykepleien stikker innom. Så er det også det de gjør, er innom. Men de teller minutter ...» (Sundvor, 2023).

Den syke skal skynde seg å bli frisk, helsevesenet skal skynde seg med å tilby riktig behandling og akselererte pakkeforløp, og sykepleieren løper fra den ene pasienten til den neste uten å rekke å fullføre dagens liste over gjøremål. Tidspdimensjonen blir stadig mer synlig og gjenstand for kontroll, og fører til hastige møter i hastige rom der sykepleierens mulighet for sansning og tilstedeværelse skades. Distinksjonen mellom hastige og langsomme rom, slik Kari Martinsen beskriver det, ser ut til å viskes ut, og effektive, hastige rom får dominere (Martinsen, 2002).

I en tid med minuttelling og sykepleiere som sjelden er mer enn «innom», er denne antologiens hensikt å følge opp bekymringen som Wærness og Martinsen uttrykte på 1990-tallet. Vi som skriver denne antologien, er alle omsorgsforskere, og mange av oss er tilknyttet forskningsgruppen Caring in Healthcare ved Nord universitet, hvor vi særlig arbeider med omsorgens uttrykk, begrepsutvikling, praksis og vilkår i dagens helsevesen.

Vi er ikke mindre bekymret for omsorgens plass og anseelse i sykepleien i dag enn Wærness og Martinsen var for nesten 50 år siden. Med fortsatt innsparinger i helsevesenet, uttalt mangel på sykepleiefaglige kompetanse nå og i fremtiden, og et samfunn som ennå ikke har gjort opp med vekst- og økonomitenkning som styrende logikk, ser vi tydelig at omsorgen, særlig den reproduktive omsorgen, fortsatt er truet og kan bli enda mer utsatt i årene som kommer.

Samtidig ønsker vi med denne antologien å vise at omsorgen, selv om den er truet, fortsatt finnes. Ofte skjer dette som et resultat av det Martinsen kaller ulydige sykepleiere: sykepleiere som setter pasientens beste foran lydighet mot helsevesenets påbud.

Med denne antologien ønsker vi å løfte fram hvordan omsorg faktisk utøves i sykepleien ved å vise situasjoner og strukturer som enten gir omsorgen rom eller hindrer den. Vi ønsker å synliggjøre hvor omsorg oppstår, ofte i små «åpninger» midt i krav om effektivitet, og hvordan dette er mulig takket være mennesker som bryr seg. Samtidig peker vi på håpefulle praksiser og kulturer

der omsorgen får plass og blir livgivende for pasienten. Målet er å styrke motet til å holde omsorg, ikke nytteorientert hastverk, som sykepleiens ankerfeste.

Sykepleiens forhold til omsorg

Denne antologiens utgangspunkt er at sykepleie er et omsorgsyrke. Antologien legger seg dermed i en lang omsorgsvitenskapelig og omsorgsfilosofisk tradisjon for å beskrive og forstå sykepleiens kjerne som omsorg.

Omsorg er naturligvis ikke forbeholdt sykepleiere. Det foregår mye god omsorg utenfor sykepleiens område – eksempelvis i hjemmene. Som Marie Simeone Roach skriver, er omsorg en grunnleggende menneskelig egenskap og dermed ikke bare en profesjonell ferdighet. Omsorg er ifølge Roach *the human mode of being* (2002). Men denne grunnleggende egenskapen forstår vi samtidig som kjernen i sykepleie.

Noen vil kanskje bli forbauset når de blir fortalt at begrepet «omsorg» første gang nevnes i Tidsskriftet Sykepleien i 1915, og da som en oversettelse fra en britisk appell til hærens sanitet i den krig vi i dag kjenner som første verdenskrig (Storbritanniens og Irlands utdannede sykepleierskers nationalraad, 1915, s. 13). Hva omsorg innebærer, sies ikke. Først i 1922 gir Sykepleien en side ved omsorg. I en gjengivelse av en artikkel fra International Council of Nurses (ICN) om en egenskap ved en god sykepleier sies det: «[Sykepleiersken] utdannes ikke paa nogen faa uker; hun utvikles etter maanedes og aars av omhyggelig planlagt rutine i omsorg for den syke og i forståelse av, at en sykepleierske ikke kan gi op ...» (ICN, 1922, s. 20). Her blir omsorg og sykepleie knyttet sammen, likesom sykepleiefaglig omsorg beskrives som noe man må lære seg gjennom erfaring og forståelse.

Før dette, og allerede i 1859, var den moderne sykepleiens grunnlegger, Florence Nightingale, begynt å beskrive sykepleie som en «kunst» (Nightingale, 1984 [1859], s. 18). I Håndbok om sykepleie beskrev Nightingale sykepleie som en praksis som viser seg i de små, men avgjørende detaljene: i fravær av støy, i tilstedeværelse, i respekt og i ro. Hun brukte ikke ordet omsorg slik vi gjør i dag, men hennes forståelse av sykepleie rommet det fullt ut. For henne var sykepleie en kunst, en moralsk praksis og en konkret måte å vise respekt

og ansvar på. Når hun skriver at «unødvendig støy er den verste mangel på omsorg», viser hun at omsorg handler om mer enn følelser – det handler om oppmerksomhet, presisjon og etisk bevissthet (Nightingale, Notater om sykepleie, 1997 [1860], s. 85)¹.

Innen sykepleievitenskapen og sykepleiefilosofien var det den amerikanske sykepleieren og kulturteoretikeren Madeleine Leininger (1925–2012) som først, gjennom utviklingen av transkulturell sykepleie, stadfestet omsorg som sykepleiens omdreiningspunkt og som det området sykepleieren har et eget ansvar for (Leininger, 1978). Det er med andre ord omsorgen – og ikke sykepleiens legeassisterende funksjoner – som gjør sykepleie til en selvstendig profesjon.

Denne tenkningen har siden utviklet seg til en bred vifte av omsorgsvitenskapelige og omsorgsfilosofiske retninger, som ligger som teoretisk tankegods, grunnlag og ankerfeste under sykepleieprofesjonen. I dag ser vi dette eksempelvis i amerikanske sykepleiefaglige omsorgstradisjoner hos blant andre Patricia Benner, Jean Watson og Boykin & Schoenhofer, via australske Alison Kitson, til skandinaviske sykepleiefaglige omsorgstenkere som Katie Eriksson og Kari Martinsen. På tross av mange forskjeller og innbyrdes diskusjoner er den gjennomgående røde tråden for dem alle at omsorg er og må være sykepleiens ankerfeste. Et felles anliggende er også at det er omsorgsutøvelse som gir sykepleien en selvstendig legitimitet.

At omsorgen gir selvstendig legitimitet til sykepleien, er også utgangspunktet for denne antologien. Forskningsgruppen bak antologien har alle røtter i Skandinaviske omsorgstenkere. særlig tydelige er sporene til Katie Erikssons caritative omsorgstenkning og Kari Martinsens fenomenologiske tilgang til omsorg – og ikke minst til de dialogene som nettopp de to har hatt med hverandre (Martinsen & Eriksson, 2009). Uaktet mange forskjeller var Eriksson og Martinsen enige om at omsorg må forankres ontologisk i livets egne betingelser. Begge var også enige om at omsorg for mennesker i lidelse er sykepleiens anker.

Denne antologien er vitenskapsteoretisk forankret i Eriksson og Martinsens tradisjoner og forstår dermed omsorg som et relasjonelt, etisk og erfaringsnært fenomen.

1 Nightingales *Notes on Nursing* kom i flere utgaver. Nyansen om «sykepleie som kunst» finnes i Nightingales 1859 utgave og i norsk oversettelse av 1984, men ikke i hennes 1860 utgave med norsk oversettelse av 1997. Begge norske utgaver er derfor beholdt her.

Om pleie og omsorg

Pleie og omsorg er ofte, og som vi så i boken *Pleie uten omsorg*, bundet sammen som ett uttrykk, enten det er i debattinnlegg i Sykepleien, i beskrivelser av kommunale tjenester eller i politiske handlingsdokumenter (Hem et al., Gjerberg, Pedersen, & Førde, 2010).

Men hva betyr egentlig ordene hver for seg? Hva skjer om vi løfter begrepet «omsorg» ut av brødreparet «pleie og omsorg» og lar det stå for seg selv? Og hva skjer om vi fjerner omsorgen fra den pleien et menneske mottar?

Ifølge Det Norske Akademis ordbok (NAOB, 2025b) viser pleie til stell, tilsyn og vedlikehold av mennesker, men også av ting og relasjoner (NAOB, 2025b). Det er et ord for ansvar og handling. Omsorg, derimot, rommer noe mer relasjonelt og følelsesmessig. Det handler om å se, å være nær, å bære med seg den andres sårbarhet som noe verdifullt (NAOB, 2025a). Som det også vises til i denne antologien, så vel som i boken *Pleie uten omsorg*, kan det diskuteres om pleie kan eksistere uten en omsorgsdimensjon dersom pleien skal være etisk og menneskelig sett god.

Når vi har gitt denne boken hovedtittelen «Med omsorg som ankerfeste», er det nettopp for å understreke at det er omsorgen, og ikke bare pleien, som holder sykepleien fast i det menneskelige. Omsorgen er ikke et tillegg til sykepleiefaglig kompetanse. Den er selve grunnlaget. Den er det som gir mening til de faglige sykepleiehandlingene, og som gjør at vi ikke bare gjør noe for andre, men er noe for dem.

Antologiens hensikt og oppbygging

Antologien har som hensikt å løfte fram omsorg som sykepleiens ankerfeste, og den springer ut av et behov for å undersøke hva omsorg faktisk er, og hvordan den kan bevares i et helsevesen preget av minuttelling og effektivitetspress. Dette reiser grunnleggende spørsmål: *Hvordan ser omsorg ut i praksis? Hva gjør sykepleiere når de gir omsorg? Kan omsorg læres, og hvilke forutsetninger må være til stede for at det skal skje?* Og ikke minst: *Hvilken betydning har sykepleiefaglig ledelse for omsorgens vilkår?*

For å belyse disse spørsmålene er antologien bygd opp rundt tre sentrale sykepleiefaglige arenaer: sykepleieutdanning, sykepleiepraksis og sykepleiefaglig ledelse. Hver del undersøker hvordan omsorg gis, læres og ledes, og hvordan ulike organisatoriske og kulturelle rammer enten begrenser eller fremmer omsorgens muligheter.

Gjennom kapitlene ønsker antologien ikke bare å problematisere omsorgens plass, men også å synliggjøre sprekene der omsorgen fortsatt får leve. Den løfter fram håpefulle praksiser, rom og relasjoner hvor ekte omsorg kan finne sted – til tross for krav om effektivitet – takket være mennesker som fortsatt ser, sanser og vil den andre vel.

Antologien er strukturert

Kapittel 2 er skrevet av professor i Sykepleie ved Nord universitet, Anne Kasén, og har tittelen *Pleie – en begrepsbestemning*. I kapitlet vises det hvordan begrepet «pleie» og dets betydningsdimensjoner har utviklet seg i det Norske språket, og at en av begrepets sentrale betydningsdimensjoner er omsorg.

Kapittel 3 er skrevet av Førsteamanuensis i sykepleie ved Nord universitet, Jan-Thore Lockertsen, og har tittelen *Omsorg i teknisk praksis – finnes den?* Med utgangspunkt i en pågående diskusjon av begrepsparet tekniske og ikke-tekniske ferdigheter innen operasjonssykepleiefaget, diskuteres det om omsorg kan ekskluderes fra teknisk-instrumentelle oppgaver i sykepleien.

Kapittel 4 er skrevet av professor i sykepleie ved Nord universitet, Sine Maria Herholdt-Lomholdt, og har tittelen *Om at finne trøst i livets sidste dage*. Med utgangspunkt i en døende manns beretning om sin siste hyttetur og et pågående forskningsprosjekt om trøst, undersøkes hva som kan være til trøst for et alvorlig sykt og døende menneske, og hvordan sykepleiere kan møte et slikt menneske med omsorgsfullhet. Trøst vises dermed fram som en del av omsorgens gjerning.

Kapittel 5 er skrevet av førsteamanuensis og emerita ved Nord universitet, Inger-Lise Magnussen, og har tittelen *Nærhetsrommet – naturens relasjonelle omsorgsrom*. Med empirisk utgangspunkt i et aksjonsforskningsprosjekt med søkelys på sansehage i sykehjemsavdeling, tilrettelagt for personer med

demens, viser Magnussen naturens omsorgsfulle kraft og innflytelse på relasjoner mellom sykepleiere, pleiere og beboere.

Kapittel 6 er skrevet av professor i helsefag ved Høgskolen i Molde, Johanne Antoinette Alteren, og har tittelen *Læring av omsorg gjennom følelser*. Med utgangspunkt i en fortelling om en sykepleiestudents utførelse av et stell for første gang, diskuteres hvordan omsorg kan læres gjennom praktiske erfaringer og møter med pasienter hvor følelser settes i gang.

Kapittel 7 er skrevet av førsteamanuensis i sykepleie Marianne Brattgjerd, førstelektor emerita Grethe Bøgh Ness, professor i sykepleie Rose Mari Olsen og universitetslektor Monica Finnanger. Alle er knyttet til Nord universitet. Kapittelets tittel er *Omsorgens betydning for læring*. Med utgangspunkt i et forskningsprosjekt omhandlende sykepleiestudenters opplevelse av hva som har betydning for læring av medikamentregning, vises det at omsorg fra underviser til student spiller en avgjørende rolle for studenters læring av emner som de på forhånd finner vanskelig. Omsorg i sykepleie læres dermed også ved å bli møtt med omsorg under utdanning.

Kapittel 8 er skrevet av ph.d. student ved Nord Universitet og høgskolelektor ved Lovisenberg diakonale høgskole, Diako Morvati og professor i sykepleie Yvonne Hilli, Nord universitet, og har tittelen *Mellomlederes etos i utviklingen av en omsorgsfull kultur*. I kapittelet vises og diskuteres hvordan mellomledere har en viktig rolle i utviklingen av omsorgsfulle kulturer innen sykepleie, og hva som kan drive ledere til å arbeide i denne retningen.

Kapittel 9 er skrevet av førsteamanuensis i sykepleie ved Nord universitet Leena Honkavuo og har tittelen *Ethos som bärande idémönster i vårdvetenskapen – Tjäna som vårdledarskapets och vårdadministrationens kärna*. Kapittelet er en historisk reise i begrepsutviklingen rundt begrepet «tjeneste». det vises hvordan tjeneste, og hva man som leder står til tjeneste for, har forandret seg gjennom tiden, og at dette også har betydning for omsorgen som gis.

Kapittel 10 er skrevet av professor emerita i Sykepleie Kari Martinsen. Kapittelets tittel er *Å være noen for den andre*. Kapittelet er på en gang et tilbakeblikk på omsorgskrisen i 80-årene og den kvinnefrigjørelse som i boken *Pleie uten omsorg* ble lagt til grunn for at den som trengte pleien mest, fikk minst. Kapittelet er også et kritisk blikk på omsorgens vilkår i dagens akselererte helsevesen, hvor økonomisk tenkning og minuttelling er blitt stadig mer styrende. Dette uttrykkes i kapittelet som en skvis mellom akselerasjonens påbud på den ene siden og den etiske omsorgsfordring som utgår fra pasien-

ten, på den andre. Kapittelet avslutter antologien med et håpefullt ønske om sykepleiere som våger å være berørt til stede, og som lar seg kalle på av det omsorgsansvar pasienten gir dem.

Gjennom disse ulike bidragene utforsker forfatterne i denne antologien omsorg fra forskjellige perspektiver: historiske, faglige, personlige og filosofiske. Noen spør hva omsorg krever av oss, Andre hvordan omsorg kan se ut i praksis, i møter med sårbarhet, lidelse, håp og livets grenser. Felles for alle er troen på at omsorg er en nødvendig del av sykepleie: Ikke en tilleggskompetanse, som brødrepåret «pleie og omsorg», men et fundament vi er forankret i – vårt ankerfeste. Vi håper denne boken vil inspirere til videre refleksjon, samtale og handling – med omsorg som vårt felles ankerfeste.

Referanser

- Hem, M. H., Gjerberg, E., Pedersen, R. & Førde, R. (2010). Pleie og omsorg i grenselandet mellom frivillighet og tvang. *Sykepleien Forskning*, 5(4), 295–301.
- International Council of Nurses. (1922). Det internasjonale sykepleieraad. *Sykepleien*, 10(2), 19–20.
- Leininger, M. (1978). *Transcultural nursing: Concepts, theories and practices*. John Wiley & Sons.
- Martinsen, K. (2002). Rommets tid, den sykes tid, pleiens tid. I I. Bjørk, S. Helseth & M. Gilmore (Red.), *Møte mellom pasient og sykepleier* (s. 250–271). Gyldendal Akademisk.
- Martinsen, K. & Wærness, K. (1979). *Pleie uten omsorg? Norsk sykepleie mellom pasient og profesjon*. Pax Forlag A/S.
- NAOB. (2025a). Omsorg. I NAOB. <https://naob.no/ordbok/omsorg>
- NAOB. (2025b). Pleie. I NAOB. <https://naob.no/søk?q=pleie>
- Nightingale, F. (1984). *Håndbok i sykepleie*. (F. B. Larsen, Overs.). Gyldendal Norsk Forlag A/S. (Opprinnelig utgitt 1859)
- Nightingale, F. (1997). *Notater om sykepleie*. Universitetsforlaget. (Opprinnelig utgitt 1860)
- Roach, M. S. (2002). *Caring, the human mode of being: A blueprint for the health professions* (2. utg.). Cha Press.
- Rosa, H. (2024). *Akselerasjon og resonans*. (A. Dunker, Overs.). Cappelen Damm Akademisk.
- Storbritanniens og Irlands utdannede sykepleierskers nationallraad. (1915). Pleien av syke og saarede. *Sykepleien*, 3(2), 11–15.

